

НАРОДНИ МУЗЕЈ — БЕОГРАД
СРПСКО НУМИЗМАТИЧКО ДРУШТВО

NATIONAL MUSEUM — BEOGRAD
SERBIAN NUMISMATIC SOCIETY

НУМИЗМАТИЧАР

NUMIZMATIČAR

Сергије Димитријевић
ГРОШЕВИ ТИПА МАТАПАНА СА НАТПИСОМ „ЦАР“

Sergije Dimitrijević
LES GROSSOS DE L'ESPÈCE DE MATAPAN AVEC
L'INSCRIPTION „CAR“

С Е П А Р А Т

БР. 6
БЕОГРАД 1983.

№ 6
БЕОГРАД 1983.

ГРОШЕВИ ТИПА МАТАПАНА СА НАТПИСОМ ЦАР

Постоје разне врсте средњовековног новца XIII и XIV века на којима су представљене две фигуре, кованих по узору на млетачке матапане на којима владар стоји на левој страни и прима заставу од свеца са нимбусом, који стоји на десној страни новца.

На млетачким матапанима, на лицу, на левој страни, крај владара, јавља се име дужда полукружно исписано, а његово звање DUX исписано је вертикално између заставе и руке владара који прима заставу, са леве стране дршке од заставе. Са десне стране млетачког новца тога типа налазимо полукружно исписано име свеца заштитника Венеције S.[anctus] M.[arcus] VENETI.

На наличју се налази Исус који седи на престолу са високим наслоном.

Сав новац таквих ликовних карактеристика, на којима владар прима заставу од свеца, а код којих се мења име владара, његова титула и име свеца, називамо динарима или грошевима типа матапана.

У српској средњовековној нумизматици постоје врсте динара типа матапана на којима се са леве стране, полукружно исписано, налази име владара VROSIVS или STEFAN; испод заставе, са десне стране дршке, између заставе и руке владара који прима заставу, његово звање REX (краљ) вертикално исписано; а са десне стране, полукружно, покрај свеца са нимбусом, S. STEFAN, тј. име свеца који је био заштитник српског краљевства.

Појава једног примерка средњовековног новца типа матапана са вертикалним натписом крај заставе CAR, изазвало је велико узбуђење међу сакупљачима средњовековног српског новца, пошто су претпоставили да је реч о новој врсти новца цара Душана.

Овај закључак био је пренагљен, пре свега стога што су изгубљене из вида две битне чињенице.

Прво да се новац типа матапана појављује не само у Венецији и средњовековној српској држави, већ и у Бугарској (види даље излагање); у Хрватској, код Шубића;¹ на острву Хиосу² итд.

¹ Ђ. Краснов, „Прилог истраживањима новаца Шубића брибирских“, Сепарат из часописа *Нумизматичке вијести*, Загреб 199, бр. 27.

² Новац типа матапана имао је Martin I Zaccaria, Seigneur de Chio (1314—1345). На њему се налази вертикални натпис DUX а код свеца S. ISIDORVS SYI — G. Schlumberger, *Numismatique de l'Orient Latin*, 1878, Pl. XIII, 31.

Друго, да су, у време кад су ковани новци типа матапана, звање цара имали и бугарски владари.

Задржимо се на бугарским новцима типа матапана. Досад су биле познате четири врсте тога новца, и то:

I Најстарија врста бугарских грошева типа матапана су грошеви који се приписују Ивану Асену II (1218—1241), на којима се, са обе стране, појављују полукружни барбаризирани ћирилички натписи, читани АСЕН — АСЕН, али се не појављује вертикално исписано звање владара, нити се појављује име свеца.

Ове матапане обрадио је Н. Мушмов у својој књизи о новцима и печатима бугарских царева,³ под бр. 2—3.

Доносимо слику два таква примерка из збирке С. Димитријевића (слике бр. 1—2). Тежина 1,71 и 1,57 гр.

До сада није нађен новац типа матапана кован у време владавине царице Ирине, као регента свога сина Михаила Асена.⁴

II Бугарски грошеви типа матапана јављају се и код Михаила I Асена (1246—1257). На њима се, покрај владара, појављује полукружни латинички натпис ASENVS, а као звање владара вертикално је исписано IP или IPR (скраћеница од imperator) а поред свеца полукружни латинички натпис M̄thOIL. Ове новце обрадио је такође Н. Мушмов, у поменутој књизи, под бр. 9—10. (Упореди: Љубић, таб. II, 15).

Доносимо слику три примерка из збирке С. Димитријевића, на којима се налази полукружни натпис крај владара ASENV, вертикални натпис IP а полукружни натпис око свеца MIXA (слике бр. 4—6). Тежине 1,25, 1,63 и 1,52 гр.

Сличне варијанте објавио је Т. Герасимов.⁵

III Нова врста бугарских грошева типа матапана Михаила I Асена нађена је, заједно са бројним српским динарима, у гостиварској остави 1925. године (два примерка). На њима је, код владара, полукружан латинички натпис M̄thOVLIS вертикално звање IPR а покрај свеца полукружни латинички натпис S̄ḠFORGIVS односно S̄ḠFORGIV.

Ове примерке објавио је и протумачио Т. Герасимов.⁶

Доносимо слике оба примерка који се налазе у збирци С. Димитријевића (слике бр. 7—8). Тежина 1,65 (бушен) и 1,78 гр.

³ Н. Мушмов, *Монетитѣ и печатитѣ на бѣлгарскитѣ Царе*, София 1924.

⁴ Царица Ирина и син Михаило Асен ковали су у периоду 1241—1246. новац на коме су представљена два владара који држе велики двоструки крст, од којег су досад била позната два примерка (Н. Мушмов, *Монетитѣ и печатитѣ*..., стр. 71—72, слика 8; упореди: Љубић, Таб. II, 17.

Доносимо слику трећег таквог примерка из збирке С. Димитријевића (слика бр. 3). Тежина 0,97 гр.

⁵ Т. Герасимов, „Неколко неиздадени бѣлгарски монети“, *Отпечатѣкъ отъ Годишникъ на Народния музей*, кн. VI (1932—34), София 1936, сл. 129.

⁶ Т. Герасимов, „Нови монети на царѣ Михаилѣ Асен“, *Отпечатѣкъ отъ Сборникъ въ паметъ на Професор Петѣрѣ Николовѣ, Известия на Бѣлгарското историческо д-во, XVI—XVII*, София 1939, стр. 84—90.

Један од ових примерака објавио је Ј. Петровић и погрешно приписао Георгију Тертеру I — Ј. Петровић, „Из збирке нумизматичара предатне Србије, Из збирке Станислав Краков“, *Нумизматичар* 1 (1934), 32.

На овој врсти бугарских грошева као светац заштитник јавља се св. Ђорђе.⁷

Није познат сребрни новац бугарског цара Константина Асеена (1257—1277), ни из времена његове самосталне владе, ни из времена када је ковао новац заједно са сином Михаилом. У оба случаја, кован је само бакарни новац.

IV Нова врста бугарских грошева типа матапана је новац Георгија Тертера I (1279—1292).

На њима се, са обе стране, јавља полукружни ћирилички натпис ГѢΩΥΓΓΑ (Овај натпис се у неким случајевима јавља исписан у обрнутом смеру), а отсутан је вертикални натпис који указује на звање.

Ове грошеве обрадио је Н. Мушмов, у поменутој књизи, под бр. 32—33.

Доносимо слику примерка из збирке С. Димитријевића (сл. бр. 9). Тежина 1,83 гр.

Т. Герасимов је нашао подврсту на којој се налази вертикално исписано звање REX.⁸

Дакле, у бугарској нумизматици досад су постојале само четири побројане врсте грошева типа матапана, а само на два таквим врстама (врста II и III) означено је звање imperator са IP и INP. Само на једној, III врсти, као име свеца налази се S. GEORGIVS.

У збирци Љ. Ковачевића нашли смо нову врсту:

V Досад необјављена врста бугарског гроша типа матапана, врста која има вертикални натпис CAR (слика бр. 10).

Опис лица

Гологлав брадати краљ, обучен у владарску одежду, са лоросом и огртачем, стоји лево и прима од свеца са обе руке крстату заставу. Светац са нимбусом, обучен у широку хаљину, стоји десно, у левој руци држи оковано јеванђеље, а десном пружа поменуту заставу.

Полукружни латинички натпис крај владара MICHAEL. Вертикални натпис испод заставе, десно од њене дршке, CAR. Полукружни латинички натпис крај свеца S. STEPAN.

Опис наличја

Исус са нимбусом око главе (крст са паралелним зрацима) седи на престолу са високим наслоним. У левој руци, ослоњеној на кри-

⁷ Напомињемо да се на бакарним новцима Ивана Асена II као светац заштитник јавља св. Димитрије Солунски.

Н. Мушмов, *Монетитѣ и печатитѣ...*, стр. 69, сл. 4—5; Т. Герасимов, „Нѣколко неиздадени...“, сл. 128.

⁸ Т. Герасимов, „Нѣколко неиздадени...“, сл. 130.

ло, држи оковано јеванђеље са пет крупних алемова, а десну држи на грудима. Са обе стране главе иницијали: $\overline{IA} - \overline{XC}$

Подаци о новцу

Максимални пречник 21 мм. Тежина 1,60 гр.

Ова је новчана врста досад била необјављена. Од ње смо нашли само примерак који се налази у збирци Љ. Ковачевића, сада у Народном музеју у Београду. Приказан је на слици бр. 10.

По информацијама С. Новаковића, матапан са вертикалним натписом SAR појавио се и у једној приватној збирци српског новца.

Примедбе

Ову нову врсту новца типа матапана убрајамо у бугарске новце из следећих разлога:

1) У периоду када су у српској средњовековној држави ковани новци типа матапана, а и касније, све до крунисања Стефана-Душана за цара Срба и Грка (16. IV 1346), звање цара јавља се у Византији и Бугарској.

2) Постоје бугарски грошеви типа матапана (II и III врста), ковани са именом Михаила Асена (1246—1256), који носе вертикалну ознаку IP и INP, што је скраћеница од imperator. Пошто је звање SAR словенске верзије латинског назива IMPERATOR, очевидно је у питању новац неке словенске државе, дакле бугарски новац.

Задржимо се на појави св. Стефана на бугарском новцу.

Св. Стефан је светац који се јавља на средњовековном српском новцу типа матапана, са или без крста на дршци заставе (код Уроша I, Драгутина и Милутина),⁹ и на краљевским крстатим динарима (код Драгутина, Милутина, Стефана Дечанског и краља Душана).¹⁰ Овај се светац јавља као заштитник српске државе.¹¹

Узмемо ли у обзир да у том временском периоду ниједан српски владар није имао име Михаило, нити био цар, долазимо до закључка да, упркос појаве св. Стефана, имамо посла са бугарским новцем.

Зато се појава св. Стефана на овој новчаној врсти може протумачити само као грешка резача калуца у ковници која је истовремено израђивала српске и бугарске грошеве.

Да ли је таква претпоставка могућа?

⁹ С. Димитријевић, „Новчане емисије краља Драгутина, Владислава II и краља Милутина“, посебан отисак из *Старинара*, Нова серија, књига XXVII/1976, Београд 1977, слике: 1—4, 7—8 (Натпис испод слике погрешан. Он се односи на слику 11—12 врста 5, а слика 7—8 представља врсту 3) 31—34, 55—60.

¹⁰ *Ibid.*, слике 5—6, 9—10, 35—36, 51—54; а крстати краља Душана су врста приказана: Љубић, Таб. V, 8—14.

¹¹ М. Ђоровић-Љубинковић, „Одраз култа св. Стефана у српској средњовековној уметности“, Посебан отисак из *Старинара*, Нова серија, књ. XII, Београд 1961, 45—49.

Већ Т. Герасимов је констатовао да се на III врсти бугарског новца типа матапана, на лицу новца Михаила Асена са S. GEORGIVS-ом налазе крупне ознаке (+ - - ; + - +) и неки други ситни детаљи који се јављају на динарима краља Уроша кованим у Брскову и закључује да „су правени отъ единъ и сѣци майсторъ гравьоръ“, да „цар Михаилъ Асень е прибегналъ до услугитъ на тая монетарница“,

Да су бугарски грошеви типа матапана ковани у Брскову потврђује новчана врста цара Георгија Тертера I (1279—1292), коју је објавио Т. Герасимов, а која носи звање карактеристично за српске динаре типа матапана: вертикално REX. И овај натпис указује на грешку резача у ковници која је једновремено израђивала српске и бугарске грошеве.¹²

Бугарски грош са вертикалним натписом CAR и S. STEPAN (као светац), трећи је доказ да су познији бугарски грошеви типа матапана. (Врсте III, IV и V — слике 7—10 — коване у Брскову несумњиво су најлепши бугарски новци овога типа).

Ковање бугарских грошева типа матапана у Брскову захтева поновно разматрање идентичних знакова на српским и бугарским грошевима, као и поновно покретање питања о томе кад су почели да се кују српски динари типа матапана у ковници у Брскову.

Као полазна основа могу да послуже ознаке резача калупа које налазимо на примерцима наведених бугарских грошева типа матапана III врсте.

Српски део оставе из Гостивара, у којој су, поред поменути два бугарска гроша (врста III), нађени бројни венецијански матапани и српски динари тога типа (најмање 116 примерака), измешан је са другим материјалом, те је пропао за науку.¹³

Зато смо приморани да тражимо заједничке особине бугарских и српских грошева независно од ове оставе.

Пођимо од ознака које се налазе поред дршке заставе у доњем делу новца бугарских грошева типа матапана III врсте.

Ознака + — — нашли смо на српском средњовековном новцу само на динарима са заставом краља Стефана Уроша I (за-

¹² У овом случају Т. Герасимов закључује: „Латинската титл REX и грубият характеръ на словянскитъ букви вѣ името Георги, показват че тоя тип сребърни грошове на Георги Тертеръ сѣчени вѣнъ отъ България“, Т. Герасимовъ, „Нѣколко неиздадени...“, стр. 226, сл. 130.

Ми то везујемо за ковницу у Брскову.

У овој ковници је, по свој прилици, кован и новац хрватске феудалне породице Шубића.

У прилог томе говори и податак да су у остави из Добришта нађени, поред 42 венецијанска матапана, 730 српских грошева-динара краља Стефана Уроша I, краља Стефана-Драгутина и краља Стефана Уроша II-Милутина, шест бугарска гроша, и четири гроша Павла Шубића и његовог сина Младена II — са вертикалним натписом БАН у горњем делу. (Један од сачуваних примерака из збирке С. Димитријевић, приказан је на сл. бр. 11).

Сачувани примерци из ове оставе припадају грошевима типа матапана (једини изузетак су 12 крстатих динара краља Стефана Уроша II — Милутина).

(С. Димитријевић, „Оставе које садрже српски средњовековни новац из периода од 1371. године“, стр. 6, 36—37 — Табела I — и 57 — Табела XVI).

¹³ С. Димитријевић, „Оставе које садрже српски средњовековни новац из периода од 1371. године“, посебан отисак из *Споменика САНУ СХХII*, Одељење историјских наука, бр. 1, Београд 1981, стр. 12 — Остава из Гостивара.

бележили смо њихово присуство у 8 збирки) и на динарима са заставом и брадатим владаром краља Стефана — Драгутина забележили смо њихово присуство у 4 збирке).

Ознаку $+ - +$ нашли смо на српском средњовековном новцу само на динарима са заставом краља Стефана Уроша I (ми смо забележили њихово присуство у 6 збирки) и на динарима са заставом и брадатим владаром краља Стефана-Драгутина (ми смо забележили њихово присуство у 10 збирки).

Ове две врсте ознака уопште се не појављују ни на новцу типа матапана код краља Стефана-Драгутина на којим је владар без браде; ни код краља Стефана Уроша II — Милутина; ни на крстатим динарима периода краљевства; ни на осталим динарима овога периода.¹⁴

Дакле, ове две ознаке резача или ковнице налазимо само на бројним врстама динара типа матапан краља Стефана Уроша I (владао од 1243—1276) и краља Стефана-Драгутина на којим је владар са брадом. Пошто је краљ Стефан-Драгутин самостално владао од 1276 до 1282, пре но што је Rex Rasiae постао Стефан Урош II Милутин, и пошто се први помен рашког новца кованог ван Брскова помиње тек 7. новембра 1303 „Moneta Rahe, de Brescoa seu aliqua parte Scelauonie”¹⁵, јасно је да се налажење заједничких ознака на српским и бугарским грошевима односи само на емисије коване у Брскову.

Да су неки српски и бугарски грошеви ковани у Брскову, видимо и по другим ознакама које указују на истог резача калупа.

На примерцима српских динара краља Стефана Уроша I и краља Стефана-Драгутина који имају ознаке $+ - -$ и $+ - +$, јављају се и крстићи и коси крстићи на раменима свеца, које налазимо и на примерцима III врсте бугарских грошева типа матапана. Ради употребења, доносимо слику једног таквог примерка краља Стефана-Драгутина из збирке С. Димитријевића (сл. бр. 12). У истој збирци налази се и готово идентичан примерак са натписом VROSIVS, нешто слабије очуван.

Ни на једном од тих примерака нема словних ознака, што исто тако указује на то су у питању најстарији примерци ових врста, пошто се словне ознаке вероватно појављују негде при крају владавине Драгутина као Rex Rasiae и то на веома ограниченом броју примерака и врста¹⁶.

Да су динари краља Стефана Уроша I са ознаком $+ - -$ ковани још за владе овога краља, видимо из састава оставе из Делфа у Грчкој,

¹⁴ Пођемо ли од фотографија објављених у раду С. Димитријевића: „Новчане емисије краља Драгутина, Владислава II и краља Милутина“, видимо да се обе ознаке појављују само на врстама приказаним на сл. 1—2 и 7—8.

Насупрот томе, ове се ознаке не појављују на врстава типа матапана, приказаних на сликама 3—4, 29—34, 55—60, нити на било којој од осталих приказаних врста.

¹⁵ Г. Чремошник, *Развој српског новчарства до краља Милутина*, Београд 1933, 53.

¹⁶ Ми смо нашли сигурне словне ознаке код једног јединог примерка динара са заставом и брадатим краљем (S-T на лицу и R-Ϟ на наличју). У седам збирки јављају се на наличју словне ознаке $m - \alpha$ и $m - \beta$ (на новчаној врсти са натписом Moneta regis Stefani).

нађене 1929, у којој се ова ознака јавља у једном примерку. Ова је остава врло значајна за овакво датоване многих варијанти динара типа матапана са гологлавим краљем и натписом VROSIVS-S. STEFAN/REX, без словних ознака и слова веронског типа, пошто се у њој, поред ове врсте новца, појављују само крстати динари краља Стефана-Драгутина без браде са вертикалним натписом REX који иде до дна дршке¹⁷, за које смо утврдили да су ковани у време владе Стефана Уроша I.¹⁸

Кад смо утврдили да се побројане ознаке резача, које срећемо код бугарских грошева типа матапана III врсте јављају само на динарима са заставом краља Стефана Уроша I и на динарима са заставом краља Стефана-Драгутина, запитајмо се у ком су временском периоду они ковани.

Ако узмемо у обзир да је:

цар Михајло I Асен владао од 1246 до 1256;
цар Михаило I Асен владао од 1246 до 1526;
краљ Стефан-Драгутин као сувладар од око 1270 до 1276;
краљ Стефан-Драгутин као Rex Rasiae од 1276 до 1282;
појава истих ознака на новцу српских и бугарских владара поново отвара питање кад су почели да се кују у Брскову српски динари са заставом (grossi de Brescoa vel de Rassa de bandera).

Брсково као рудник сребра помиње се већ 3. августа 1254 године.¹⁹

То што се ова врста новца помиње тек од лета 1276 (и то пет година касније, 3. јула 1281 — Debita Notariae I fol 61) као „vigintacinque solidus denariorum grossorum de Brescoa”, и у септембру 1277 (у Liber statutorum doane Ragusü) „denariis grossis de Veneciis et de Brescoua”²⁰, ипак не значи да они нису ковани и раније. То су тврдили многи истраживачи српске нумизматике, који су све српске динаре типа матапана са натписом VROSIVS-S.STEFAN/REX, или бар један њихов део, додељивали краљу Стефану Урошу I.²¹

¹⁷ С. Димитријевић, „Оставе које садрже српски средњовековни новац из периода до 1371. године“ — Остава из Делфа 1929, 3—4, и 36 почетак табеле I.

¹⁸ С. Димитријевић, „Нова серија нових врста српског средњовековног новца“, III, посебан отисак из *Старинара*, Нова серија XVIII, 1967, 119—121, сл. 3—4.

¹⁹ Г. Чremoшник, *Развој српског новчарства до краља Милутина*, 6.

²⁰ Г. Чremoшник, „Прилози дубровачкој и српској нумизматици“, *Славија*, год. VII, Прага 1928, 572; М. Решетар, *Дубровачка нумизматика*, I. Сремски Карловци, 1924, 477.

²¹ Нпр. Ш. Љубић, *Опис југославенских новца*, Загреб 1875, 43—53, Таб. IV, 8—18; Љ. Ковачевић — Љ. Ј. „Приступно предавање на Великој школи Љ. Ковачевића“, *Дело*, I, 1894, књ. I, св. 2, 648—649 и Љ. Ј., „Новине о старим српским новцима“, *Наставник*, 1894, књ. V, св. 1—2, 135; В. Ђоровић, *Приказ књиге М. Решетара: Дубровачка нумизматика*, Београд 1924, *Прилози*, књ. IV, Б, 1924, 317; В. Saria, „Numismatischer Bericht aus Jugoslawien“, *Numismatische Zeitschrift*, Neue Folge XX B, 1927, Der Ganze Reihe 60B, 15—16; Исти аутор, „Die Entwicklung des serbischen Münzwesens“, Sonderdruck aus *Südostforschungen*,

С друге стране, одређени резач калуца могао је да ставља ознаке у току дужег временског периода, те ближа временска подударност две емисије није обавезна.

Без обзира на све изложено, постојање истоветних ознака на новцу цара Михаила I Асена и краља Стефана Уроша I указује на могућност да је краљ Стефан Урош I могао да почне ковање динара са заставом врло рано, можда чак и у време владавине Михаила I Асена од 1246 до 1256 године.

У прилогу оваквога закључка говори и то што су примерци динара са заставом краља Стефана Уроша I, нађени у остави из Делфа 1929. године, јако истрошени, тј. били су дуго времена у употреби.²²

Друга би могућност била да је код III, евентуално и V врсте бугарских грошева типа матапана, у питању други бугарски цар који је имао име Михаило. Такав је заиста постојао. Бугарски цар Константин Асен (1257—1277) имао је малолетног сина Михаила „Порфиогенита“, кога је за време Константинове болести његова жена, царица Марија, крунисала за цара (1277).²³

Пошто постоји заједнички бакарни новац цара Константина Асена и његова сина Михаила (Н. Мушмовъ Монетитѣ и печатитѣ..., сл. 31) и пошто је тај његов сио био проглашен за цара, није искључено да се појавила и самостална врста грошева Михаила Асена, сина Константиновог.

У прилогу овога решења може се узети и замена свеца заштитника. Уместо св. Димитрија Солунског, који се јавља за време праве династије Асеноваца, на новцу овога Михаила, јавља се S. GEORGIVS. (Напомињемо да се Константин, изабран за новог цара од стране бугарских бољара, оженио ћерком византијског цара Теодора II Ласкариса, која је била унука Ивана Асена II, и прогласио се Константином Асеном).²⁴

Band XIII, 1954, 27 и 31—35; Исти аутор, „Die Erforschungen der altserbischen Münzwesens“, Sonderdruck aus: *Numismatische Literatur Ostensopas und des Balkans*, II, 1963, 65 и 67; Г. Чремошник, „Прилози дубровачкој и српској нумизматици“, *Slavija*, год. VII, Прага, 1928, 571—573; Исти аутор, *Развој српског новчарства до краља Милутина*, Београд, 1933, 3—5, 17 и 26—34. Р. Марић, *Студије из српске нумизматике*, Београд, 1956, 27, 29—31 и 75—76. С. Димитријевић додељује краљу Стефану Урошу I само динаре са заставом са гологлавим краљем и натписом VROSIVS-S. STEFAN/REX писаним капиталним словима, на којима нема словних ознака — С. Димитријевић, „Проблеми српске средњовековне нумизматике“, Сепарат из *Историјског гласника*, бр. 1—2 за 1957. г. Београд, 81—83; Исти аутор, „Нова серија нових врста српског средњовековног новца“, III, посебан отисак из *Старинара*, Нова серија, књиге XVIII, 1967, 120—121; Исти аутор, „Новчане емисије краља Драгутина, Владислава II и краља Милутина“, Посебан отисак из *Старинара*, Нова серија, књ. XXVII, 1976, Београд, стр. 128—130; Исти аутор, „Оставе које садрже српски средњовековни новац из периода до 1371. године“, посебан отисак из *Споменика САНУ*, СХХII, Београд, 1981, 3—4, 45—46 и 36, почетак Табеле I; D. Metcalf, *Coinage in the Balkans 820—1355*, Thessaloniki, 1955, 198 и 203; Исти аутор, *Coinage in South — Eastern Europe 820—1396*, London, 1979, 212—214, 217, 220 итд.

²² С. Димитријевић, „Оставе које садрже...“, 4.

²³ Н. Мушмовъ, *Монетитѣ и печатитѣ...*, стр. 75; К. Jiriček, *Geschichte der Bulgarien*, Prag 1876, 275—276.

²⁴ Н. Мушмовъ, *Монетитѣ и печатитѣ...*, стр. 73; К. Jiriček, *Geschichte der Bulgarien*, 259—270.

Уколико бисмо прихватили да је код бугарских грошева типа матапана III и евентуално V врсте реч о овом бугарском цару, онда би период његове владавине падао у последње године владавине краља Стефана Уроша I, и био врло близак првим годинама владе краља Стефана-Драгутина.

Из свега изложеног произилази да су грошеви типа матапана са вертикалним натписом ЦАР бугарски а не српски новци, мада су очевидно ковани у српској ковници у Брскову.²⁵

LES GROSSOS DE L'ESPECE DE MATAPAN AVEC L'INSCRIPTION CAR

L'apparition du grosso de l'espèce de matapan, pas annoncée publiquement jusqu'à présent, avec l'empereur qui, debout, reçoit l'étendard de la main du saint, et avec l'inscription circulaire *Michael — S. Stefan* et une autre, verticale, *Car* (Fig. № 10), que nous avons trouvé dans la collection de Lj. Kovačević, fait surgir un tas de questions. Le fait qu'on frappait dans la même période des grossos de l'espèce de matapan pas seulement en Serbie (dinari de bandera-fin XIIIe et début XIVe siècle), mais aussi en Bulgarie (quatre espèces présentées par les Fig. 1—2 et 4—9) et autre part (Hios, Šubić etc.); le fait également que le titre de l'empereur figure à cette époque-là en Bysance et en Bulgarie à la fois et que le titre du *Car* est homologue slave du titre latin de *Imperator*, nous indiquent qu'il s'agit là de la monnaie d'un des états slaves, donc de la monnaie bulgare.

L'apparition du Sant-Stefan, protecteur de l'Etat serbe (qui figure sur tous les dinars serbes de bandera), sur la monnaie bulgare en question ne fait que confirmer les hypothèses de G. Guerassimov que des certaines espèces de grossos bulgares du type de matapan sont cognées à l'étranger. Que les trois dernières espèces de grossos bulgares soient frappées dans l'unique Hôtel des Monnaies existant en Serbie au XIIIe siècle, à Brskovo, on peut le démontrer à partir des données suivantes:

1—L'apparition du St. Stefan sur la nouvelle espèce de monnaie (Fig. № 10).

2—L'apparition de l'inscription verticale *Rez* sur un exemplaire de l'espèce de monnaies de George I Tertera (Fig. № 9).

3—L'identité des signes (+ — — et + — — de même que des petites croix en verticale ou en oblique qu'on remarque sur l'épaule du Saint) sur les deux exemplaires de l'espèce de monnaie bulgare découverte (avec nombreux dinars serbes) au dépôt de Gostivar (Fig. № 7—8) et sur de nombreux dinars de bandera serbes de l'époque du roi Stefan Uroš I et du roi Stefan Dragutin (Fig. № 12).

L'apparition des signes identiques sur la monnaie des princes bulgare et serbe fait encore une fois poser la question de la date indiquant les débuts de la frappe de la monnaie par Stefan Uroš I.

Dans le cas où l'on rapporterait des grossos bulgares au nom du roi Michaël (Fig. 7—8 et 10) à Michaël I Asen (1246—1257), leur frappe pourrait être située lors de la première mention de la mine d'argent de Brskovo (le 3 août 1254).

Cependant, dans le cas où on attribuerait des grossos à Michaël, fils de Constantin Asen (1257—1277), couronné par sa mère impératrice Marie (1277), les dinars du roi Stefan Uroš I seraient frappés dans les dernières années de son pouvoir.

Dr Sergije Dimitrijević

²⁵ Фотографије је начинио С. Димитријевић. Оне су увећане цирка 4 пута у односу на оригинал.

1

Сл. бр. 1—2. I врста бугарских грошева (Иван Асен II, 1218—1246)
Fig. No. 1—2. I espèce de grossos bulgares (Ivan Asen II, 1218—1246)

2

3

Сл. бр. 3. Бугарски грош (Царица Ирина и син Михаило Асен, 1241—1246)
Fig. No. 3. Grossos bulgare (Tzarine Irina et son fils Mihail Asen, 1241—1246)

4

5

6

Сл. бр. 4—6. II врста бугарских грошева (Михаило I Асен, 1246—1257)

Fig. No. 4—6. II espèce de grossos bulgares (Mihail I Asen, 1246—1257)

7

Сл. бр. 7—8. III врста бугарских грошева из гостиварске оставе (Михаило Асен)
Fig. No. 7—8. III espèce de grossos bulgares — de depoît de Gostivar (Mihail Asen)

8

9

Сл. бр. 9. IV врста бугарског гроша (Георгија I Тертера, 1279—1292)
Fig. No. 9. IV espèce de grossos bulgare (George I Terter, 1279—1292)

10

Сл. бр. 10. V врста бугарског гроша (Михаила Асена)

Fig. No. 10. V espèce de grossos bulgare (Mihail Asen)

11

Сл. бр. 11. Динар бана Павла Шубића и његовог сина Младена II

Fig. No. 11. Dinar du ban Pavle Subić et son fils Mladen II

12

Сл. бр. 12. Српски динар са заставом краља Стефана-Драгутина

Fig. No. 12. Dinar serbe de bandera du roi Stefan-Dragutin